CC BY NC ND

SEVER DE BARCELONA EN LA PRIMERA HAGIOGRAFIA REFORMADA[1]

SEVERUS OF BARCELONA IN THE EARLY REFORMATION HAGIOGRAPHY

Carme Arronis Llopis[a*]

Fechas de recepción y aceptación: 6 de febrero de 2021 y 3 de marzo de 2021

Resum: En aquest article es compara el relat del bisbe sant Sever de Barcelona que circulava en el període medieval, en concret, la *vida* que s'imprimí en el *Flos sanctorum català* (1524), amb el relat del sant que proposaren els primers hagiògrafs catalans postridentins: el jesuïta Pere Gil (1600 *ca*.) i el dominic Antoni Vicenç Domènec (1602). Tots dos autors volgueren esmenar les notícies que s'havien popularitzat respecte del bisbe català, com ara que era teixidor de lli, que tenia família o que la seua elecció com a bisbe havia estat per designació divina, episodis que, en realitat, eren propis de la vida del bisbe sant Sever de Ravenna. Els primers hagiògrafs catalans moderns intentaren aportar historicitat i autoritat al nou relat, però hagueren d'enfrontar-se a informacions dubtoses i contradictòries sobre l'existència del sant bisbe. Serà interessant, doncs, veure les estratègies metodològiques i discursives que aplicaren per tal de justificar quines dades acceptaven com a vàlides i com les articulaven per

[a] Departament de Filologia Catalana. Universitat d'Alacant.

[*] Correspondència: Universitat d'Alacant. Departament de Filologia Catalana. Carretera de Sant Vicent del Raspeig s/n. 03690 Sant Vicent del Raspeig, (Alacant). España.

E-mail: arronis@ua.es

[1] Aquest estudi s'ha dut a terme en el marc del Projecte del MINECO "La hagiografía hispánica ante la Reforma protestante" (FFI2017-86248-P).

construir la nova identitat del sant patró. Tanmateix, comprovarem que la tasca no fou senzilla, i que la imatge medieval perseverà arrelada en els devots al llarg dels segles.

Parales clau: Sant Sever de Barcelona, *Flos sanctorum* català, Pere Gil, Antoni V. Domènec, Hagiografia reformada, Contrareforma.

Abstract: This work compares the narrative of Bishop Saint Severus of Barcelona that circulated in the medieval period, in particular, the *life* that was printed in the Catalan *Flos sanctorum* (1524), with the narrative of the saint proposed by the first post-Tridentine Catalan hagiographers: the Jesuit Pere Gil (ca. 1600), and the Dominican Antoni Vicenç Domènec (1602). Both authors wanted to amend the news that had become popular about the Catalan bishop, such as that he was a linen weaver, that he had a family or that his election as bishop had been by divine designation, episodes that, in fact, belong to the *life* of Bishop St. Severus of Ravenna. The first modern Catalan hagiographers tried to bring historicity and authority to the new story, but they had to face dubious and contradictory information about the existence of the holy bishop. It will be interesting, then, to see the methodological and discursive strategies they applied in order to justify what data they accepted as valid and how they articulated them to construct the new identity of the patron saint. However, we will see that the task was not easy, and that the medieval image will continue to be rooted in the devotees over the centuries.

Keywords: Severus of Barcelona, Catalan *Flos Sanctorum*, Pere Gil, Antoni V. Domènec; Reformed hagiography, Counter-Reformation.

1. Les transformacions en l'hagiografia moderna

És ben sabut que una de les conseqüències principals de la Contrareforma, en relació als textos devots, fou la revisió exhaustiva dels relats de les vides de sants. Tanmateix, una mirada superficial sobre aquesta revisió pot interpretar-la com un procés orientat a eliminar allò més fantasiós o poc versemblant de les històries, és a dir, allò més *literari* que predominava en les narracions d'origen medieval. Però aquesta conclusió no és ben bé certa, perquè l'escrutini dels relats que s'escometé en l'Edat Moderna, especialment, rere la clausura del Concili de Trento, estava orientat a aportar veracitat a les històries, no amb la intenció de porgar-les –necessàriament– de prodigis, sinó d'acreditar-ne

l'autenticitat amb notícies històriques que els corroboraren, o amb el testimoni favorable d'autoritats reconegudes en el si de l'Església Catòlica[2]. És a dir, l'hagiografia *reformada* ambiciona el rigor històric i filològic en el tractament de les vides dels sants, pretén defugir allò *apòcrif* o poc provat; sota aquesta premissa, els hagiògrafs formats sota les directrius conciliars revisaren les notícies contingudes en cada relat[3]. Aquesta és la raó que explica per què en les vides de sants de la primera edat moderna els relats s'omplin d'al·lusions a cròniques d'historiadors, de referències a documents d'arxiu, o d'apel·lacions a autors reconeguts per l'Església, com a garantia de l'autenticitat dels fets.

En el context català encara s'ha indagat poc en aquestes transformacions que s'operaren sobre els relats. Comptem amb estudis sobre l'hagiografia catalana moderna que, sobretot, l'han analitzada com un exponent de vindicació patriòtica, perquè, certament, un altre tret que caracteritza l'hagiografia contrareformista és l'exaltació de les devocions locals[4]. Com ja he argumentat en treballs precedents (Arronis, en premsa1), aquest fenomen és bastant general en les primeres actuacions dels hagiògrafs contrareformistes arreu d'Europa, ja que s'instava que en cada regió es revisaren els relats dels sants locals[5]. I encara que el culte pels sants del territori ja era ben viu molt abans de la celebració del Concili de Trento, amb el procés confessional que comportà la Contrareforma es promocionà encara més aquest fervor, entés ara com un element essencial de la idiosincràsia del territori, i un estendard de les seues arrels catòliques. Però en la majoria dels casos, eren devocions que ja estaven bastant consolidades.

[2] M'he ocupat d'aquestes transformacions en diversos treballs, per exemple en relació a la revisió dels miracles marians (Arronis, 2019), o a la revisió d'altres vides de sants, com el cas de sant Vicent Ferrer (Arronis, 2020). En tots dos casos es pot comprovar com els hagiògrafs moderns intentaven fonamentar els episodis de les vides i dels miracles, amb criteris d'autoritat i d'historicitat.

[3] Sobre la problemàtica del contingut apòcrif en les vides dels sants, vegeu Baños (2020).

[4] Vegeu els treballs de Valsalobre (2012) i Torres (2014).

[5] En aquest sentit, recordem que, per exemple, un autor principal de la Contrareforma, com Joan Molano, recordava la conveniència que en cada territori es prengués cura "suae nationis Sanctos", com ell feia amb el seu *Indiculus Sanctorum Belgii* (1573) que completava el Martirologi d'Usuard, que ell mateix havia revisat i esmenat pocs anys abans (1568) (Arronis, en premsa1).

La tradició editorial cinccentista dels *flores sanctorum* romànics són una prova de la vigència d'aquestes devocions locals abans de la reforma tridentina. Normalment, a les versions en romanç de la *Legenda Aurea* de Jaume de la Voràgine, s'anaren afegint altres vides de sants que no apareixien en el gruix de la compilació medieval. Generalment, es tractava de les vides de sants més venerats en cada indret, bé per tractar-se de sants locals, o bé perquè determinades devocions havien arrelat de manera particular en un territori (per ser el sant patró d'algun gremi destacat a la zona, o per ser considerat el sant un especial protector contra alguna malaltia freqüent, etc.). I és una tendència que en la tradició del santoral català es pot comprovar, tant en els testimonis manuscrits com en els incunables[6].

Aquestes vides, normalment d'origen desconegut, que s'afegeixen als santorals medievals, són prova de la vigència d'aquest culte, però també són un testimoni de l'hagiografia més carent de rigor. En molts relats sovint s'han inclòs anècdotes i episodis de procedència apòcrifa o llegendària; per tant, eren narracions particularment susceptibles de ser revisades i esmenades. Quan s'aplicà un nou sedàs més crític a la matèria en el període postridentí, en què s'apel·lava als criteris d'autoritat i d'historicitat, en ocasions aquests *vides* hagueren de ser força reescrites, eliminant trets que havien caracteritzat les personalitats dels sants, episodis complets de les seues vides, o miracles que s'havien popularitzat entre els seus devots.

Per tal d'exemplificar aquesta transformació de l'hagiografia, es proposa analitzar un cas concret, al voltant de la vida de sant Sever, bisbe màrtir, un dels sants més venerats a la diòcesi de Barcelona en el període tardomedieval i primera edat moderna. Es compararà una versió hereva de la devoció medieval, incorporada al *flos sanctorum* català, amb els relats que presenten els primers santorals catalans reformats: els apunts inconclosos del jesuïta Pere Gil, i la

[6] Sobre els continguts nous que s'afegeixen als manuscrits catalans de la *Legenda Aurea*, vegeu Garcia Sempere (2015, pp. 170-174) i Càmara (2013, pp. XLIX-LII), per veure els afegits que incorporen les edicions incunables del *Flos sanctorum romançat*. Entre els nous capítols destaquen especialment les vides de sants del territori, com les vides de sant Feliu i sant Cugat, santa Eulàlia de Barcelona, santa Coloma, sant Feliu i sant Narcís de Girona, santa Praxedis de Mallorca, sant Vicent Ferrer, entre d'altres; i en les posteriors edicions cinccentistes encara es continuaren afegint les vides d'altres sants ben presents a la devoció local (Arronis, en premsa2).

compilació del dominic Antoni Vicenç Domènec, tots dos de començaments del segle XVII. Veurem quines són les estratègies discursives que aplicaren els hagiògrafs postridentins per perfilar una vida del sant substancialment diferent de la que els devots havien venerat, i quins criteris prevalgueren a l'hora d'enfrontar-se a notícies dubtoses i contradictòries sobre l'existència del bisbe català.

2. Sever de Barcelona: bisbe i màrtir

Són nombroses les al·lusions que trobem al culte de sant Sever, un dels patrons de Barcelona, a inicis de l'Edat Moderna. Per exemple, l'obreta corogràfica *Descripción de las excelencias de la muy insigne ciudad de Barcelona*, de Dionís Jeroni Jorba, estampada en 1585, entre les llargues enumeracions de tresors i singularitats de la ciutat, no dubta a destacar la cura que s'hi evidencia per preservar les relíquies i venerar les festes dels sants locals, entre els quals cita, en primer lloc, sant Sever (Jorba, 1585, fol. 7*r*). També en el sermó historiogràfic que va pronunciar Onofre Manescal a la Seu de Barcelona el 1597, i que s'estampà en 1602, es recorden els sants naturals de la diòcesi, entre els quals cal destacar sant Sever, "natural de Barcelona, y bisbe della màrtir" (Manescal, 1602, f. 72*v*)[7]. Però, en realitat, el sant ja era molt venerat a la diòcesi a finals de l'Edat Mitjana. El seu culte s'estengué particularment des de començaments del segle XV, quan les seues relíquies foren traslladades des del monestir de Sant Cugat a la Seu de Barcelona, per desig del rei Martí l'Humà, com veurem.

Però la vida del sant que es popularitzà entre els devots al segle XV i inicis del XVI fou revisada i esmenada pels hagiògrafs contrareformistes, a finals de la centúria. Aquests comprovaren que en el relat medieval de la vida del bisbe s'havien fusionat episodis procedents de la vida d'altres sants (en particular,

[7] Si parem atenció, per exemple, als testimonis arquitectònics de la ciutat, podem recordar que del segle XV data la construcció del portal de sant Sever en la muralla, com també la fundació de l'hospital de sant Sever; o que el 1550 el Consell de Cent acordà col·locar una imatge del bisbe a la façana gòtica de la Casa de la Ciutat (juntament amb una de santa Eulàlia i de l'àngel Rafael, aleshores els altres patrons protectors de la ciutat).

s'havien fos les *vides* de dos bisbes de nom Sever: el de Barcelona, i el de Ravenna); s'havien afegit llegendes pietoses de probable origen popular (com la del llaurador Emeteri, més conegut com sant Medir)[8]; i hi constaven informacions contradictòries sobre l'època en què visqué (que oscil·laven entre els segles III- IV, el V i el VII). Calia, per tant, depurar de notícies inexactes la vida del sant patró. En conseqüència, Sever passà, per exemple, de ser considerat un teixidor d'origen humil, elegit bisbe per designació divina, a un cristià noble instruït, i un dels bisbes participants en la redacció de les lleis dels godes.

Aquesta multiplicitat d'informacions discordants sobre el bisbe de Barcelona va provocar que ja des del segle XVIII molts historiadors, com ara Gregori Mayans, dubtaren de l'existència real d'aquest bisbe màrtir (Parramon, 1949, p. 154)[9]. No obstant això, no és motiu d'aquest treball aprofundir en aquesta circumstància, sinó analitzar com els primers hagiògrafs moderns s'enfrontaren al relat medieval, a la disparitat d'informacions existents; com intentaren aportar respostes; veure quins criteris prevalgueren, i amb quins arguments i estratègies discursives els fonamentaren.

3. Sant Sever al *Flos sanctorum* català: "Vida del gloriós sant Sever, màrtyr y bisbe de la ciutat de Barcelona"

Com ja s'ha esmentat més amunt, la vida del bisbe català s'incorporà al gruix del *Flos sanctorum romançat* en una reedició de 1524. Era la segona edició que

[8] La llegenda pietosa de sant Medir (es pot consultar a Arimany, 2013, pp. 102-103) probablement en el seu origen és una transposició del miracle apòcrif emmarcat en la fugida a Egipte de la Sagrada Família: la peripècia és la mateixa, però en el cas bíblic es tracta de l'encontre amb un llaurador que sembra blat, que creix miraculosament abans que passen els soldats d'Herodes, els qual són burlats en creure que la Sagrada Família va passar per allà temps abans, quan el llaurador havia sembrat. Aquest motiu, de gran acollida en el llegendari popular europeu, ha estat catalogat amb el motiu D2157.2 "Magic quick growth of crops" del *Motif-index of folk-literature* de Thompson, i amb el motiu ATU, núm. 750E-2 (Uther, 2004, p. 399).

[9] Sobre la primera polèmica sobre l'existència del sant, vegeu Parramon (1949). En Flórez (1775, pp. 51-77) també es pot consultar una síntesi de les principals notícies existents sobre el bisbe, així com de les aportacions de cada autor fins al segle XVIII.

l'impressor Carles Amorós enllestia del santoral català al seu taller barceloní[10]; aquesta, a més dels preliminars, incorporava com a reclam nous capítols a la fi de la compilació: cinc *vides* dedicades a sants que gaudien d'una particular devoció entre els fidels de la diòcesi, com ara sant Sever de Barcelona, santa Madrona, sant Segimon, fill de rei de Borgonya (amb un culte molt estés en la zona de Vic), santa Anna i l'Àngel Custodi[11].

Una particularitat de les edicions d'Amorós és la incorporació d'una sèrie de gravats de gran qualitat i riquesa de detalls que s'afegeixen a aquells més rústecs, ja presents des de les edicions incunables (Colomer, 1995, pp. 124-125); i també les noves vides incloïen gravats fets *ex professo*, normalment representant l'episodi més característic de la vida del sant, que, en el cas dels sants màrtirs, solia ser l'escena del martiri. El gravat dedicat a sant Sever representa dues escenes: a l'esquerra, el seu martiri, i a la dreta, la seua elecció com a bisbe per designi diví, senyalat per l'Esperit Sant (Imatge 1).

Les posteriors edicions del santoral català mantingueren aquest relat sense cap variació. Hom pot evidenciar en l'última reedició que féu Carles Amorós en 1547, i també en l'edició de 1575 de Jaume Cendrat i Eulàlia de Montpezat, on, en canvi, sí que se suprimiren alguns d'aquests capítols afegits, com el de santa Anna o el de l'Àngel Custodi.[12] A l'edició de 1575, però, el gravat que acompanya el relat és molt més rústec, i representa exclusivament el martiri del bisbe (Imatge 2).

El capítol de sant Sever del *Flos sanctorum* català de 1524 (fols. CCLXV*r*-CCLXVI*r*) probablement arreplega la versió de la vida que en el període tardomedieval era més difosa entre els devots. Aquesta versió, però, barreja les vides del bisbe de Barcelona i el bisbe Sever de Ravenna. En realitat, el gruix principal del relat, excepte el martiri i el miracle final, correspon a la vida del

[10] Vegeu la descripció de les particularitats d'aquesta edició, i les que se'n seguiren, en Arronis (en premsa2).

[11] De fet, el títol de la portada explicita totes aquestes novetats: "*Flos sanctorum* novament fet e corregit, e afegit moltes altres vides de sancts e sanctes, ab la passió de nostre mestre redemptor Jesús".

[12] De l'edició de 1548-49, enllestida per Pere de Montpezat, no s'ha conservat cap exemplar; però com l'edició de 1575, impresa per la vídua Eulàlia de Montpezat i Jaume Cendrat, la prengué com a base, tot fa pensar que també l'edició perduda inclouria la vida de sant Sever (Arronis, en premsa2).

bisbe italià, tot i que la *història* ha estat traslladada a la diòcesi de Barcelona[13]. Per aquesta raó, sorprén particularment que continuara transmetent-se sense modificacions en les successives edicions cinccentistes del *flos sanctorum* català, fins i tot en la versió postridentina de 1575, que s'anunciava revisada pel dominic Pere Coll, mestre en sacra teologia del convent de Santa Caterina de Barcelona, i que ja incorporava algunes esmenes significatives, que no afecten aquest relat (Arronis, en premsa1).

Segons s'hi narra (fol. CCLXV*r*), Sever era "natural de la ciutat de Barcelona, texidor de lli". S'havia casat amb una dona tan virtuosa com ell, i tots dos eren "donats en menysprear los béns temporals y riquesas mundanals, que no vivian de altra cosa sinó de l'art del tixer y de una petita vinya que tenia"; tingueren una filla que educaren igualment "en totes les virtuts". El matrimoni, temps després, votà castedat, i Sever "féu-se ordenar y prengué missa".

La fama d'home virtuós s'estengué tant, que un home vell de la ciutat, que havia portat una vida pecaminosa, quan es trobà a les portes de la mort féu cercar sant Sever perquè pregara per la seua ànima. Sant Sever, però, en lloc d'acudir amb prestesa, preferí acabar el menester que l'ocupava a la vinya. Quan arribà a la casa del malalt (fol. CCLXV*v*), els familiars l'informaren que l'home ja era mort, cosa que pertorbà profundament el sant, que "començà a donar tant grans crits, gemechs y plors, com si ell fos estat lo homicida", i a pregar; aleshores, per intercessió de Déu, l'ànima del difunt retornà al cos i ressuscità. Meravellats, els presents interrogaren l'home, que explicà l'experiència escatològica viscuda, i com, quan els diables s'emportaven la seua ànima, aparegué "un yove molt galant, y nos ha dit: aquell home que aportau soltau-lo, que las pregàries de sanct Sever o han obtengut". Aquest episodi meravellós serveix per mostrar als devots que Sever, a banda de ser un home virtuós, havia estat beneït per la gràcia divina.

A continuació la història canvia d'escenari, per relatar-nos que el bisbe de Barcelona ha mort, per la qual cosa, de manera immediata, se celebrarà la cerimònia dels prelats per a l'elecció del successor de la mitra. En assabentar-se Sever, "qui havia vistas poques coses de solennitat", demanà a la muller "no·s desplàcia perquè volria anar veure la solemnitat venidora de la electió del nostre

[13] Per tal de consultar la vida de sant Sever de Ravenna, vegeu *Bibliotheca Hagiographica Latina*, 7683.

bisbe". L'esposa, però, no hi està d'acord, i l'insta a quedar-se treballant al taller, argumentat que "ni lo bisbe ni aqueixos nos donaran a menjar". Tanmateix, Sever hi insisteix, i la muller profetitza que si hi acudeix, "entrant per la Seu vos faran bisbe". Quan Sever arribà a la seu, preferí romandre rere la porta, perquè considerava que anava "malropat", però quan fou l'hora de triar nou bisbe, un colom blanc davallà sobre el cap del sant, fet que tothom interpretà com un senyal diví que determinà l'elecció[14]. Així doncs, Sever és elegit bisbe de Barcelona, però la narració és incompleta i omet, sembla que per descurança, el seu parlament (i així es reedita en les successives edicions del santoral)[15].

L'anècdota successiva relata la visió que el bisbe tingué un dia mentre cantava missa, que li permeté contemplar la mort del bisbe Geminià, la diòcesi del qual no s'hi especifica. Per estar-ne segurs, els ciutadans de Barcelona feren les oportunes diligències per comprovar que el suposat bisbe Geminià efectivament era mort, i que tot havia esdevingut segons la visió de sant Sever. Aquest episodi té ple sentit en la història de Sever de Ravenna (d'on procedeix), perquè en realitat es tractava de la mort del bisbe Geminià, de la veïna diòcesi de Mòdena. Òbviament, aquesta localització geogràfica no té rellevància en el cas del bisbe de Barcelona, per la qual cosa acabà sent omesa.

El relat continua explicant un altre fet miraculós: la filla de Sever morí, i quan fou el moment de soterrar-la en la mateixa sepultura on jeia la mare, el sant pregà a la mare que li deixara lloc a la tomba, i tot seguit "lo cors de la muller, ab gran celeritat, se girà de l'altre costat y procurà que lo cors de la filla y pogués entrar". Aquest episodi resulta clau en la vida del bisbe de Ravenna, perquè té a veure directament amb la seua mort, mentres que en la vida del bisbe català no presenta massa coherència narrativa.

És només a partir d'aquest punt que el relat s'allunya de l'hagiografia del Sever de Ravenna, per relatar el martiri atribuït al Sever bisbe de Barcelona[16].

---

[14] L'anècdota s'emmarca, en el cas del bisbe de Ravenna, en l'elecció divina dels dotze bisbes de la diòcesi, successors d'Apol·linar, tots ells triats miraculosament pel senyal d'un colom.

[15] Al text es llegeix: "lo qual consegrat ab la solempnitat deguda, y legint lo seu offici dix: s'aturà un dia cantant la missa […]" (*Flos sanctorum*, 1524, fol. CCLXV*v*).

[16] La mort del bisbe de Ravenna, és, en canvi, ben diferent: en veure que s'hi acostava l'hora del seu traspàs, manà que el ficaren a la mateixa sepultura on jeien la dona i la filla, segons l'episodi que s'ha relatat tot just abans.

Se'ns informa (fol. CCLXVI*r*) que ens trobem en temps de la persecució dels cristians de l'emperador Gracià –primera referència històrica del relat–, i per tant, al segle IV (segle en què se situa la vida del Sever de Ravenna). El bisbe de Barcelona, sabent que venien a cercar-lo, no tractà de fugir dels seus perseguidors, i els eixí a l'encontre: "Si a Sever sercau, yo so". Fou capturat juntament amb altres quatre companys, i foren torturats amb assots. A Sever, per matar-lo, li ficaren un clau al cap i el deixaren per mort. Tanmateix, els cristians, coneixedors dels fets, anaren a buscar el seu cos i encara el trobaren amb vida. Aquest els manà que el sepultaren, i ho feren vestint-lo amb les robes episcopals.

D'entre els miracles que s'han atribuït al sant, s'hi destaca només un: el que protagonitzà Martí l'Humà. El rei patia d'un greu mal a la cama, i els cirurgians acordaren que, a l'endemà, li l'amputarien. El rei, devot del sant, invocà la seua intercessió, i s'esdevingué que, durant la nit, "ly aparegué en la cambra un home revestit com a bisbe ab gran resplendor". Al matí següent la cama estava curada, i els metges conclogueren que havia estat "per voluntat de Déu, per mans del gloriós sanct Sever al qual ell se era comanat"[17].

Gran part del relat que presenta el *Flos sanctorum*, com hem destacat, difon episodis que són propis de la vida del bisbe de Ravenna, i en conseqüència, moltes anècdotes resulten incongruents: com la visió de la mort del bisbe Geminià (de Mòdena), que òbviament no tenia cap tipus de relació amb el bisbe de Barcelona, o l'episodi de la mort de la filla, que en el relat del sant italià té ple sentit, perquè es relaciona directament amb la pròpia mort del bisbe italià, ja que decidí ser soterrat a la mateixa sepultura que les dones de la seua família.

Quan els hagiògrafs moderns catalans revisaren el relat popularitzat del patró de la ciutat, i volgueren aplicar el sedàs de l'edició filològica i el rigor històric, acudiren a les fonts d'autoritat reconegudes, per esbrinar els particulars de la vida del sant bisbe. Es fixaren en les notícies que contenien els martirologis revisats, com ara el Martirologi d'Usuard, que recentment havia estat revisat per Joan Molano (1568), i les *Adiccions* amb què l'havia completat, o el nou Martirologi romà de Cèsar Barònio (1584); les obres de referència de la diòcesi: missals, breviaris i himnes litúrgics, antics i coetanis, com el nou

[17] L'episodi miraculós l'incorporaren, fins i tot, les cròniques posteriors, com per exemple les *Cròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell (Ed. 1997, pp. 160-161).

breviari de la diòcesi de Barcelona enllestit pel bisbe Guillem Caçador en 1560; consultaren documentació d'arxiu, com també les notícies arreplegades a les cròniques d'historiadors recents, com Joan Vaseo (1552) o Ambrosio de Morales (1574); i obres hagiogràfiques, com el *Thesaurus Concionatorum* de Tomás de Trujillo (1586 [1583]) o Juan de Marieta (1594), entre d'altres. Aquestos textos ja havien estat recentment revisats des de la mateixa òptica, i se'ls atribuïa una autoritat reconeguda.

Però, precisament, la consulta de totes aquestes fonts constatava la manca de notícies fefaents sobre el bisbe català, i alhora, la variabilitat d'aquestes informacions, especialment en relació a l'època en què visqué. L'única cosa que semblava evident era que les vides dels dos bisbes de nom Sever s'havien superposat; per aquest motiu, calia evitar la confusió, refer tot el relat sobre la vida del sant, que, com veurem, ni hauria estat teixidor, ni hauria estat triat bisbe per designi diví, ni s'hauria mostrat tan coratjós de primera mà davant els seus perseguidors.

4. Les *Vides dels sants de Catalunya* de Pere Gil: "Vida, martyri, miracles y relíquias de sant Sever, màrtyr y bisbe de barcelona"

Pere Gil (1551-1622) fou un reputat i erudit teòleg i historiador, una figura destacada de la Companyia de Jesús, i en general, de la Barcelona de l'època (Galdeano, 2015, pp. 44-45). Fou, a més, un estret col·laborador de diversos bisbes de la Diòcesi, com ara del bisbe Joan Dimes Lloris, del qual rebé l'encàrrec d'impulsar el culte als sants barcelonesos (Betrán, 2010, p. 100). La seua obra cabdal fou la *Història cathalana,* projecte historiogràfic que va quedar inacabat i conservat de manera manuscrita. Sabem que una de les parts d'aquesta *Història* s'hauria ocupat de l'hagiografia catalana, però només ens han pervingut els apunts autògrafs de treball, manuscrit que coneixem com a *Vides dels sants de Catalunya* (encara que en una de les seccions també dedica atenció a sants d'altres territoris hispànics).[18] Malgrat ser una obra incompleta,

[18] El folis que s'han conservat s'inicien amb el capítol segon, en què exposa els principis metodològics que ha seguit –i que s'han de seguir– per escriure les vides dels sants. A continuació inclou els índexs de les vides que reuneix i agrupa en tres seccions: una primera

els apunts de Gil són una mostra ben representativa d'hagiografia catalana reformada, i precisament per tractar-se d'un material de treball, en ocasions podem apreciar les cauteles i prevencions que mostrava quan recopilava determinades afirmacions, o la intenció que tenia de completar el seu treball consultant altres materials.

A la primera de les seccions, dedicada a les "Vidas dels sants de Cathalunya que foren naturals o visqueren o moriren en ella, o las relíquias principals dels quals se troban en Cathalunya, extensament referidas" (fol. 13r), podem comprovar que Pere Gil tenia la intenció de revisar les *vides* dels màrtirs catalans, com ara sant Magí, sant Feliu i sant Cugat, sant Vicent màrtir, santa Eulàlia, sant Pacià, sant Odó, etc. encara que en alguns casos els capítols van romandre inacabats, i de vegades, només conservem la rúbrica inicial, com s'esdevé en els capítols de sant Narcís i de santa Madrona, per exemple. En el capítol de sant Sever (fol. 24r-24v) deixà diversos buits, afegí informació als marges, i anotà la rúbrica d'un apartat final, sobre la translació de les relíquies, que no arribà a començar.

Gil inicia la narració de la vida de sant Sever presentant directament la "nova" *vida* del sant, amb les anècdotes que considera com a pròpies: no fa cap tipus de referència a les notícies que circulaven amb anterioritat, procedents del relat del bisbe de Ravenna, i tampoc fa cap tipus d'aclariment sobre la suposada barreja d'identitats. No es tracta, però, d'una manera de procedir poc habitual. Si paràrem atenció a altres obres del seu temps que s'ocupen del relat del bisbe català, com ara la *Corónica General* d'Ambrosio de Morales (1574, fols. 336v-337r) o el *Thesaurus Concionatorum* de Tomás de Trujillo (1586 [1583], cols. 2019-2020), obres que Gil pren com a referència, veuríem que tampoc aquests autors fan gaire al·lusions a les notícies errònies anteriors. I, de fet, la redacció del jesuïta és gairebé la mateixa que la que apareix en aquestes

---

dedicada a vides de sants de Catalunya (fols. 16*r*-39*r*), que inclou una vintena de vides de les diferents diòcesis catalanes, especialment de Barcelona; una segona, dedicada a personatges virtuosos de Catalunya que no han estat canonitzats (fols. 40*r*-46*v*), amb només nou capítols; i una darrera, que conté una numeració diferent, que recull vides dels sants d'altres províncies d'Espanya, i reuneix més d'un centenar de vides de màrtirs de tota la Península (fols. 1r-25v). Vegeu una descripció i caracterització d'aquest material hagiogràfic en Fàbrega (1958) i Arronis (en premsa1).

altres obres cinccentistes. Tanmateix, un tret que singularitza la redacció de Gil, respecte d'aquests altres relats del sant, és que, almenys en la part inicial del capítol, té un caràcter bastant més narratiu que el que observem en els altres casos. Malauradament, la redacció del jesuïta va quedar inacabada, amb buits i anotacions al marge que s'haurien d'haver integrat en la narració principal, i potser, l'estil del capítol també haguera estat revisat i homogeneïtzat.

Sí que sobta, en canvi, que inicie el capítol ometent qualsevol referència al temps en què el sant visqué, o al nom o la condició dels perseguidors, un silenci que no és habitual en les hagiografies, que solen iniciar-se declarant el lloc i l'època en què s'havia de situar el sant (ho podem comprovar, fins i tot, en els altres capítols del mateix Gil). Sembla, però, que en aquest cas no decideix encetar el relat amb un qüestió polèmica, i prefereix ocupar-se'n en la segona part del capítol, després d'haver narrat la vida del sant[19].

Segons relata Gil (fol. 24r), Sever "governava las ovelles a ell encomanades en la ciutat y diòcesi de Barcelona ab totes sas forças y ab tot lo modo que en aquell temps podia", ateses les cruels persecucions que els catòlics sofrien "en España, y en especial, en Cathaluña", tan terribles que feien "tremolar a las grans columnes y als grans cedros de la Iglésia". Segurament aquest comentari aprofita veladament per justificar que la primera reacció del bisbe en saber que els seus perseguidors venien per ell, ja no és, com en el text medieval, d'eixir-los a l'encontre, sinó de fugir, això sí, després d'estar segur que per la seua absència "no perillaven las ànimes de sas ovellas". Així, doncs, amb l'ajuda d'altres sacerdots, prepararà la seua fugida, que Gil justifica apel·lant a l'autoritat de l'Evangeli, ja que Sever estaria complint "la paraula de Christo, que en lo sant Evangeli de Mathei, cap. 10, diu '*cum persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam*'" (Mt 10, 23).

Així doncs, el bisbe, i altres quatre sacerdots, fugiren al lloc conegut aleshores com a "Castro Octaviano", l'actual San Cugat. En aquest punt del relat, Gil fa una breu al·lusió a la llegenda de sant Emeteri[20], que no apareixia en el relat medieval, però només argumenta que: "per lo camí convertiren a un llau-

[19] Els relats de Trujillo (1586 [1583], col. 2019) i Morales (1574, fol. 336*v*), que pren de referència, inicien el capítol situant la vida del bisbe en el temps de les persecucions de Dacià, el prefecte romà d'Hispània en temps de l'emperador Dioclecià, és a dir, al segle III.

[20] Vegeu nota 8.

rador nomenat Emeterio que·ls seguí". Aquesta breu al·lusió a l'encontre amb el pagés, sense explicar cap fet miraculós, la trobem idènticament referida en altres textos coetanis, com en el *Thesaurus* de Trujillo, en la *Historia* de Marieta (que segueix el mateix Trujillo), i així s'arreplegava també en la *Corónica* de Morales, qui, a més, a la fi del relat, i segurament en relació al miracle del llaurador, afegeix: "Cuéntase también algún milagro que yo no quise referir por no tener tanto fundamento como en tales cosas se deve dessear" (Morales, 1574, fol. 337r). Però, amb tot, en un moment posterior a la primera redacció del capítol, Gil sí que arreplegà el miracle, i el copià en el marge del *verso* del foli, com veurem més endavant.

L'episodi de la captura i el martiri no presenten variacions significatives respecte del relat del santoral medieval. Quan els perseguidors trobaren "al sant bisbe i lo (sic) socios", els assotaren amb "corretges emplomadas", però en constatar la seua fortalesa davant el martiri, optaren per degollar els sacerdots i el pagés, i en el cas del bisbe, per ficar-li un clau al cap. En arribar la nit, els cristians hi acudiren per donar sepultura als cossos, però trobaren el bisbe encara viu, que els conhortà i els beneí abans de retre l'ànima a Déu.

Acaba el relat donant com a data del martiri el sis de novembre de l'any 638, i recordant que la festivitat se celebra a la diòcesi "ab gran solemnitat y ab octavas". En aquest punt, doncs, es distancia dels altres relats coetanis (Morales, Trujillo, Marieta...), que situaven la vida del sant bisbe en el temps de Dacià, a la fi del segle III i inicis del segle IV, i és ara quan Gil (fol. 24v) enceta les disquisicions sobre les dificultats per esbrinar la data del martiri:

> los breviaris antiquíssims de Barcelona deyan que patí en la dècima persecució de Diocleciano, executada per Daciano; lo mateix tenen alguns sanctorals y martirologis antichs y moderns; lo mateix escriuen Ambrosio de Morales [...], Laurencio de Padilla y Vazeo en la *Crònica*, en lo añy 305 de nostre Redemptor, *Thesaurus Concionatorum* a 6 de febrer.

En canvi, l'opinió de Gil és semblant a la que difonen "los breviaris més correctes y més moderns de Barcelona" com el nou breviari ordenat pel bisbe Guillem Caçador en 1560, "y lo Índice dels bisbes que té la Iglésia de Barcelona en son arxiu, y Molano en las Addicions que escrigué sobre lo Martirologi de Usuardo". Aquestes fonts difonen que sant Sever fou un dels setanta bisbes

que "compongueren las leys dels godos en España", i que el seu martiri es deu a la persecució dels godes arrians, i no a la del prefecte romà. Per a Gil aquesta disparitat de parers hauria provocat que en el recent Martirologi romà, "corregit per lo Papa Gregorio XIII", les notícies sobre el bisbe català siguen molt escasses, referides només al seu martiri, "y no declara lo temps, ni la persecució, ni lo perseguidor o lo president que executà la persecució". En últim lloc es fa ressò de les anotacions de Cèsar Baronio, que complementen el nou Martirologi romà, indicant que, si bé es mostra dubtós, "apar que s'inclina en la primera sentència".

Per a Gil, aquesta diversitat d'opinions presents en fonts reputades, evidencia que es tracta d'un assumpte difícil de concloure. Com a hagiògraf, es troba en la disjuntiva d'haver de contraposar criteris que, individualment, podrien ser considerats vàlids per donar autoritat a la matèria hagiogràfica, i haver de valorar quin resulta de major crèdit, quan entre ells hi ha disparitat d'informacions. En el capítol introductori del seu recull, "Dels modos ab los quals se poden y deuen saber y escriurer las vidas dels sants ab certitut moral que tinga auctoritat" (fol. 13r), explica que el quart principi que permet legitimar les històries dels sants consisteix a basar-se en el que reporten els breviaris antics de les diòcesis, especialment en els oficis de matines (fol. 14v), perquè les "vidas posadas en dits breviaris tenen molta auctoritat", encara que alguns d'ells "de alguns sants referian algunas cosas que per ventura no eran tan certes". I en el cinqué criteri apel·la, així mateix, a l'autoritat dels escrits que s'han fet sobre els sants, tant els que han escrit "los doctors y sants antichs que escrigueren Martyrologis, com són [...] Usuardo [...], en special lo Martyrologi Romano emendat per lo PP. Gregorio 13º, y altres antichs sanctorals que·s troban escrits de mà de algunas iglesias antigas"; com "també lo que en iglesias antiquíssimas de Cathaluña se troba, y en monestirs antiquíssims de sants màrtyrs y confessors, y miracles o cosas adherents als sants té molta auctoritat en història de sants". I davant les múltiples informacions, el parer de Gil, en aquest cas, sembla ser confegir major crèdit a les informacions que reporten els breviaris més recents[21].

[21] Altres autors, com per exemple, Morales, es mostren escèptics respecte del canvi de datació proposat pel breviari *reformat*: "Yo he seguido en esto que assí de san Severo he escrito, lo que la Iglesia de Barcelona lee del en los maytines, teniéndolo por más cierto que

El seu treball resta inacabat, amb dues anotacions, que potser haurien contribuït a dilucidar la qüestió, sobre tasques pendents, una de les quals s'indica al marge: "Se faça diligència en sant Cugat del Vallés", on durant segles es va conservar la sepultura del sant fins que fou traslladat a la seu de Barcelona a l'inici del segle XV. I més avall, inclou només l'epígraf "Translació de las Relíquias de sant Severo", però sembla que no arribà a ocupar-s'hi, o no va a arribar a plasmar-ho per escrit.

En canvi, i com a afegit a la redacció principal, finalment va decidir recollir el popular miracle de sant Emeteri, omés abans. Així, en el marge superior del *verso* del foli inclou la llegenda pietosa, que segons esmenta, ha tret del "sobredit breviari de Barcelona fet lo añy 1560". En aquesta nota especifica, a més, la causa de la persecució del bisbe, que "lo Rey dels Godos, de secta arriana, envià un particular president per forçar a sant Sever que seguís la secta arriana", o en cas contrari, que fos martiritzat, raó per la qual el bisbe decidí fugir.

La història del llaurador que "sembrava faves", a qui el bisbe encontra en el camí de fugida, es relata molt breument, fins al punt que es presenta quasi carent de sentit narratiu, en conjunt. S'explica només que el bisbe va trobar aquest llaurador, al qual pregà que, si els perseguidors preguntaven per ell, diguera que l'havia vist passar per allí, camí de Castell Octaviano, mentre sembrava les faves; tanmateix, tot just el sant s'allunyà, aquestes "en el moment foren grans y florides", i tot seguit addueix que "los perseguidors prengueren, lligaren y aportaren a Emitèrio al Castell de Octaviano, y allí lo martyrizaren. En memòria del lloc de dit miracle y ha vuy una señal y una font." No explica, però, que el miracle de les faves servira per confondre l'enemic i no haver de fer mentir el llaurador, ni tampoc s'explicita que fou mort perquè els perseguidors, en veure les faves crescudes, se sentiren burlats[22].

Gil, per tant, malgrat comptar amb diverses obres de referència, i advertir de la controvèrsia relacionada amb la datació de l'època en què visqué, opta per

lo que algunos en nuestro tiempo han escrito, sin dar autor, ni traer otro fundamento, que este santo fue martirizado muchos años después, en tiempo que los Godos reynavan en España" (Morales, 1574, pp. 336-37).

[22] Compareu, per exemple, la versió que apareix del miracle en el *Catálogo de los Santos de España* de Lorenzo de Padilla (1538 [1521], fols. XIVv-XVr), on l'interrogatori al pagés es narra amb gran detall per explicar la causa del seu martiri.

fer-se ressò, principalment, de les informacions de les notícies arreplegades al breviari de Barcelona del bisbe Guillem Caçador, i atribuir-li un martiri motivat per les persecucions arrianes, que situa, però, l'any 638, sense fer cap altra matisació. El jesuïta assumeix, per consegüent, l'autoritat del nou breviari, i dóna per vàlides les informacions que allà s'incorporen, malgrat les opinions discordants presents en la resta de testimonis, però no deixa de mostrar la seua cautela, tot i saber que "per totes estas y moltes altres rahons –que no explicita– apar ser cosa difficulta (sic) averiguar lo temps en lo qual morí aquest bisbe y màrtyr gloriosíssim".

5. La *Historia general de los santos y varones ilustres en santidad del Principado de Cataluña* de Vicenç Antoni Domènec: "Vida del bienaventurado san Severo, Obispo de Barcelona y màrtyr"

El santoral d'Antoni Vicenç Domènec, gironí de naixement, que va rebre l'hàbit dominic en el convent de Santa Caterina de Barcelona en 1580, és una altra mostra ben representativa de la primera hagiografia catalana reformada. Les principals notícies que tenim d'aquest dominic català provenen, curiosament, del capítol que s'afegí al començament de la segona edició que es féu del seu santoral el 1630 a Girona, i que relata una sort d'hagiografia del frare, considerat ja en vida un model de virtut[23]. El seu santoral és una exhaustiva compilació de vides de sants catalans, que inclou tant relats dels primers martiris com notícies de personatges virtuosos pràcticament coetanis[24].

La intenció de Domènec és clara: deixar constància de l'abundosa xifra de personatges santificats amb què Déu va gloriar aquell territori i que, al seu parer, el fan excepcional, encara que poc conegut per la gent d'altres nacions.

[23] Segons es narra a la seua biografia, ja en vida se li atribuïa la capacitat de fer miracles per guarir malalts, entre altres gràcies. De fet, quan morí en 1607, la fama de *santedat* era tal, que el soterrament s'hagué d'ajornar tres dies, a causa de la multitud de devots que acudiren a besar i acomiadar les despulles del frare. Sobre la qüestió, vegeu Arronis (en premsa1).

[24] Divideix així l'obra en dos llibres, un primer (fols. 1r-124r), que ordena per les festivitats dels mesos de l'any, dedicat a sants canonitzats; i un segon (fols. 1r-97r), dedicat a barons il·lustres i virtuosos en santedat que no han estat elevats als altars.

Aquesta, de fet, és la raó que addueix al pròleg per justificar que l'obra s'haja dut a les premses en castellà: el desig de donar-li una gran difusió, més enllà de les fronteres del Principat, encara que afirma haver-la escrit en un castellà que resulta suficientment entenedor als devots nadius. Sense dubte, un tret que singularitza aquesta compilació és el ressò que s'ha fet de documents procedents d'arxius d'esglésies, monestirs, viles, etc. en què basa molta informació que reuneix sobre els sants catalans. I és que, per preparar el santoral, Domènec va dur a terme una exhaustiva recerca de camp, recorrent el Principat diverses vegades durant set anys, per escorcollar personalment les fonts documentals, com evidencia al pròleg, "por enterarme de la verdad". És a dir, confegeix un alt grau d'autoritat a la informació treta de documentació d'arxiu, i així ho comprovarem en el cas de Sant Sever.

El relat de la vida de sant Sever que presenta la compilació de Domènec és, pràcticament, el mateix que hem llegit als apunts de Gil, i presenta els mateixos tres episodis essencials: el bisbe, en saber-se perseguit pels enemics, fuig, complint la màxima evangèlica de sant Mateu; de camí a Sant Cugat troba un llaurador i es produeix el miracle de les faves que creixen al moment; i finalment, té lloc el martiri, en el seu cas per la perforació del cap amb un clau. En el relat del dominic, però s'ha afegit a la fi el miracle de la curació del rei Martí, que hem vist en la versió del *Flos sanctorum*, i serveix alhora per justificar el trasllat que es féu de les relíquies des del monestir de sant Cugat a la Seu de Barcelona, per iniciativa d'aquest monarca. El capítol de Domènec, però, ocupa quasi dos folis i mig, una extensió bastant més llarga del que sol ocupar el relat de la vida del bisbe en altres obres coetànies (que sol oscil·lar entre una cara de foli, o el foli sencer, *recto* i *verso*), perquè ha inclòs molta informació de tipus històric, per tal de contextualitzar la vida del bisbe. I és que una altra particularitat d'aquest santoral és l'associació que s'estableix entre la història i l'hagiografia, ja que en moltes ocasions aprofita l'explicació de les vides de sants, per ocupar-se de qüestions referents a la història del Principat de Catalunya i dels seus monarques.[25]

Des de l'inici del capítol de sant Sever (fols. 104v-107r), el dominic mostra una actitud ben diferent respecte del jesuïta Pere Gil, i abans d'ocupar-se

[25] Sobre aquesta peculiaritat, vegeu Arronis (en premsa1).

pròpiament de la redacció de la vida del bisbe barceloní, prefereix esclarir quins motius li han estat erròniament atribuïts. En un apartat previ a la narració adverteix als lectors que, segons el Martirologi romà de Barònio, es compten tretze màrtirs de nom Sever –als quals enumera–, fet que explicaria:

> grandes equivocaciones en la historia de nuestro obispo [...], que le atribuyen muchas cosas de los otros Severos, en particular de San Severo arçobispo de Ravena, como que ha sido texedor y, casado, que tuvo una hija, y también el milagro que acontenciço con San Geminiano (fol. 105r).

L'únic episodi dels popularitzats sobre la vida del bisbe català que, al seu parer, és autèntic, és el miracle "que le aconteció con el labrador que sembrava havas", que "en ninguno de los otros Severos lo he podido hallar". És a dir, estima com a garantia d'autenticitat el fet que el prodigi sembla ser exclusiu, però no aporta cap documentació històrica o veu d'autoritat que així ho corrobore (encara que sabem que estava recollida al nou breviari reformat).

Tot seguit, enceta la disquisició sobre la data en què visqué. Segons Domènec, aquells que han barrejat la vida del bisbe català amb la del bisbe de Ravenna, li han atribuït com a data del traspàs l'any 289, com a conseqüència de les persecucions de Dacià en temps de Dioclecià. Però per a Domènec resulten més fiables les notícies que recull l'Episcopologi de l'arxiu de la Seu de Barcelona, que afirmen que Sever fou un "de los setenta obispos que hizieron las leyes góticas", afirmació que prové de l'"auto de la traslación de su sagrado cuerpo" del 1405. Per a Domènec aquesta informació, a més de servir per datar correctament la vida del bisbe, confirmaria que el bisbe tenia una formació erudita, i que de cap manera era teixidor.

Domènec defensa que aquesta al·lusió a l'elaboració de les lleis gòtiques fan referència a la creació del Codi d'Euric, del 480 *ca*., i aquesta evidència desacreditaria tant l'opinió d'aquells que situen el seu martiri en temps de Dioclecià, a les darreries del segle III o principis del IV, com també la dels autors que situen la mort del bisbe l'any 638 i que afirmen, alhora, que fou un dels setanta bisbes que redactaren les dites lleis gòtiques.

Segons es pot evidenciar, aquest error es reprodueix a l'obra de Joan Molano –i l'hem vist també en el text de Gil–; per a Domènec, "la causa del yerro deste autor gravíssimo" es deu al fet d'haver-se fet ressò d'un document del 1226,

quan els monjos de San Cugat, segons Domènec "visitaron" les relíquies del sant, "en que estava brevemente su vida escrita, con yerro del año, como es cosa fácil, porque ellos mismos dizen en el memorial desta visita que avía en el letrero algunas dictiones que con gran dificultad se podían leer". Argumenta Domènec que, a més, aquesta confusió es perpetrà quan, en la segona translació de les relíquies del sant a la Ciutat Comtal el 1405, tornaren a reproduir-se les mateixes dades: "tomaron el letrero que contiene brevemente su vida con este yerro", i així es traslladà també als breviaris antics de la diòcesi, "con el mismo engaño de donde lo ha sacado Molano".

És a dir, com d'aquest "letrero", de suposada difícil lectura, s'obtenen dues informacions que resulten incongruents –la mort el 638, i la participació en l'elaboració de les lleis gòtiques–, Domènec conclou que una de les dues dades ha de ser necessàriament errònia, i atribueix l'errada a la transcripció de la data. Però certament, no és una conclusió articulada per Domènec, segons afirma, és una qüestió que ha quedat esclarida amb el nou breviari de la diòcesi, enllestit pel bisbe Caçador en 1560, "afirmando que san Severo fue en tiempo de Eurico, que hizo las Leyes Góticas", i que "padeció martyrio en la persecución de este Rey", i que el seu martiri tingué lloc l'any 484.

I si en altres textos –que no cita– s'afirma que el bisbe Sever participà en el Concili de Toledo, celebrat al segle VII, "respóndese que aquello fue yerro del impressor, porque en muchos exemplares muy auténticos se halla en lugar de Severo, Eusebio, [...] y por esso podemos dezir que aquello a venido por estar descuydados los oficiales de la impressión". En conclusió, per a Domènec, les informacions que circulen sobre el sant, que no resulten coincidents amb les contingudes al Breviari del bisbe Caçador, es deuen bé a la reproducció de transcripcions dolentes, bé a descuits dels impressors.

El dominic conclou aquest prolegomen lamentant si "con su prolixidad" ha enutjat el lector, però assegura que "eran tantos los yerros que avía en su historia, que sin esto con que se responde a los *contrarios*, salir en público era temeridad muy grande" . No sabem ben bé a qui fa referència en al·ludir a aquests *contraris* en l'opinió. Alguns autors, com Valsalobre (2012, p. 112) o Torres (2014, pp. 80-81), han vist en el santoral de Domènec una suposada resposta a l'obra de Juan de Marieta, atesa la moderada atenció que el dominic basc dedica en el seu santoral a les devocions catalanes. I certament, Marieta és un dels autors que situen la vida del bisbe en el temps de les persecucions

de Dacià (1594, f.19v); però com ja hem vist més amunt, no era un cas aïllat, ja que les principals cròniques del Cinccents (Morales, Vaseo, etc.) també reproduïen aquesta data; i encara més, també apareixia així en obres d'altres frares dominics, bastant properes a Domènec, com el *Thesaurus Concionatorum* de Trujillo (1586, col. 2019), que s'havia imprés en 1583, a expenses del convent de Santa Caterina de Barcelona, al qual tots dos estaven vinculats[26].

Al foli 105v s'inicia el relat pròpiament; Domènec presenta sant Sever com a "catalán de nación, natural de la Ciudad de Barcelona", i tot seguit esclareix que "siendo de edad competente, pusose a los estudios, y aprovechó tanto en ellos que salió hombre célebre y muy docto", unes apreciacions que convergeixen en la seua participació en l'elaboració de les lleis godes, com s'afirma al Breviari de la diòcesi que Domènec segueix.

A continuació, s'allunya de la narració de la vida del sant per fer un llarg excurs històric sobre el regnat del rei Euric, per tal de justificar per què volgué crear unes lleis amb la participació de "todos los perlados de su reyno, [...] y dellos fue uno nuestro bienaventurado san Severo, que era entonces obispo de Barcelona". I quan acaba de tractar la qüestió, en lloc de reprendre el relat hagiogràfic, explica amb detalls quina fou la vigència d'aquestes lleis en Catalunya, fins que el comte Ramon Berenguer les va revocar al segle XI, i va ordenar els Usatges de Barcelona que les van substituir, informació que també explica abastament, fins i tot enumerant els noms dels principals barons catalans que donaren consentiment a les noves lleis.

Després d'aquesta digressió històrica sobre els Usatges, que poc té a veure amb la vida del sant o amb la suposada època en què visqué, torna novament a ocupar-se del regnat d'Euric, per explicar ara que era "heretge arriano", i que "no mostrava tanto odio a los romanos, sus capitales enemigos, quanto a los católicos christianos" (fol. 106r). Així doncs, es contextualitza la causa per la qual, segons el breviari reformat de Barcelona, el bisbe fou perseguit: perquè no abraçà l'heretgia arriana, i perquè "conservava los barceloneses en la santa fe catòlica romana". Sabedor de l'amenaça que l'assetjava, el bisbe fugí de

[26] Al colofó de la primera edició del *Thesaurus* s'indica: "Barcinone: ex typographia Petri Mali & expensis Conuentus Sanctae Catherinae Martyris Barcinonensis, anno Domini 1583" (Lamarca, 2015, p. 726), on romangueren alguns exemplars. Sabem que Domènec va rebre l'hàbit dominic en el mateix convent de Santa Caterina, en 1580.

Barcelona a sant Cugat, "siguiendo el consejo de Christo nuestro Senyor, el qual dize que si os persiguen en una Ciudad, huyd a otra".

En aquest punt Domènec s'ocupa de l'episodi de sant Emeteri, i explica –amb més detall del que ho ha fet Pere Gil–, per què aquest llaurador també fou pres i martiritzat. Quan els perseguidors li demanaren si havia vist el bisbe, i ell contà la veritat del que havia passat, miracle inclòs, "los ministros creyendo que se burlava dellos, y considerando que era christiano, le llevaron preso".

En canvi, i a diferència del que es pot llegir en altres textos, és bastant més parc en l'explicació del martiri de sant Sever, que resol ràpidament: "le hincaron un gruesso clavo por la cabeça y su santa ànima boló al cielo", i res apunta, per exemple, de la seua fortalesa d'ànim davant els turments previs. El dominic, a més, qüestiona la presència d'altres màrtirs en la història, com hem vist en els casos anteriors: "Dizen algunos que prendieron con san Severo quatro clérigos suyos que le seguían. Pero esto de los quatro clérigos no lo he podido hallar sino en el breviario de Barcelona, que cuenta la vida deste Santo con muchos yerros". És a dir, a l'antic breviari de la diòcesi, que considera ja desfasat, no li atribueix cap tipus d'autoritat[27]. Sí que dóna per vàlid el martiri d'Emeteri, que segons la narració fou degollat i esquarterat. I tampoc, com en els relats anteriors, esmenta si els cristians trobaren el cos del bisbe encara viu, sinó que directament s'informa que "los sepultaron en una capilla que estava allí cerca", i que, amb el pas del temps, els cossos dels dos sants foren traslladats al monestir de Sant Cugat.

En darrer lloc, s'ocupa de narrar l'últim trasllat de les relíquies del sant, ara a la Catedral de Barcelona (fols. 106r-106v). Arreplega el miracle del rei Martí l'Humà, i com la seua cama va curar gràcies a la mediació del sant bisbe, raó per la qual promogué el trasllat del seu sant cos a la Seu[28].

Aquest episodi l'exposa amb cert rigor documental, i explicita les diferents fases del procés, com ara demanar llicència al papa Benet XIII o sol·licitar-la

[27] Probablement es refereix al *Breviarium Barcinonense*, del qual es feren diferents edicions al llarg de la primera meitat de la centúria, en 1506 i 1508, i, per encàrrec del bisbe Joan de Cardona, novament en 1540. Actualment no es conserva cap exemplar d'aquestes edicions, i només les coneixem per notícies documentals (Lamarca, 2015, pp. 49, 177, 192 i 364).

[28] De fet, hi ha constància documentada de la participació directa del rei Martí en la cerimònia del trasllat (Serrano, 2015, p. 667).

a l'abat del monestir de sant Cugat. Argumenta, en aquest sentit, que el trasllat tingué lloc el 3 d'agost de 1405, i cita el nom de tots els testimonis que estigueren presents, que copia de l'acte del trasllat, del qual afirma que es pot consultar, "los que gustaren verle en el dicho Archivo de la Seo *numero constitutionum* 81". Però per aportar major rigor a la seua narració, decideix transcriure un fragment de l'acte "como está en su original", en concret el fragment on s'explica com fou oberta la sepultura, i, sobretot, què deia l'"antiquíssim pergamí" que s'hi incloïa:

> [...] in quodam pergameneo de quadam antiquíssima littera titulus sequens: "Iste Severus Barchinonensis Episcopus et martir sactissimus fuit, atque martyrio coronatus est octavo idus novembris, cuius corpus requiescit octavo milliario ab urbe Barcinonensi, in loco qui dicitur Octaviani in Monasterio Sancti Cucufatis. Iste fuit unus ex illis septuaginta Episcopis qui leges Gothicas in Hispania condiderunt [...] (fol. 106*v*).

En aquesta transcripció que ofereix del pergarmí, és a dir, aquell "letrero" de suposada difícil lectura, que s'hauria copiat a l'acte del trasllat, s'observa una dada curiosa. En la transcripció que Domènec ofereix s'han omés tres paraules: "anno Domini 638", és a dir, precisament l'única dada que no concorda amb la hipòtesi de datació que el dominic defensa.[29] Certament, no podem saber quina és la causa que va provocar tal omissió: descurança en la còpia? Mala praxi deliberada del dominic? O, tal vegada, senzillament, el document que consultà era ja incomplet i silenciava la data. En qualsevol cas, però, no deixa de ser una omissió sospitosa. I, de fet, aprofita aquesta informació continguda a l'antic pergamí, per concloure el capítol reafirmant la seua tesi:

> deste auto se saca claramente que hizo las leyes góticas con sessenta y nueve otros obispos, y por consiguiente, que floreció en tiempo de Eurico que las

[29] Les transcripcions que ofereixen altres autors permeten saber que el document deia: "Iste Severus Barcinonensis Episcopus, et martir sactificatus fuit atque martirio coronatus est octavo idus novembris anno Domini 638, cujus corpus requiescit octavo milliario ab urbe Barcinonensi, in loco qui dicitur Octaviani in Monasterio Sti. Cucuphatis Iste fuit unus ex illis septuaginta Episcopis qui legem Gothicam in Hispania condiderunt. [...]" (Martí Bonet, 2019, p. 135).

> mandó hazer, y no en tiempo de Diocleciano como dizen los que affirman que era texedor y casado, y que tenía hija (fol. 106*v*).

Comptat i debatut, per a Domènec, el manuscrit conservat, juntament amb les relíquies del bisbe, era el document més valuós per tal d'acreditar la historicitat de la vida del sant bisbe en una determinada època, a pesar que aquest pergamí continguera informació contradictòria, que curiosament, Domènec omet en la seua transcripció. És a dir, Domènec, com Gil, assumeix i reafirma l'autoritat del nou breviari de la diòcesi, però a diferència del que fa el jesuïta, el dominic opta per rebatre les opinions discordants i convèncer el seu auditori de la *veritat* de la seua història, que justifica aportant tot tipus d'arguments i de proves.

6. Conclusions

En aquestes pàgines hom ha pogut constatar com el *Flos sanctorum* català recull la llegenda del sant bisbe, que probablement circulava a finals de l'Edat Mitjana i que presentava la vida d'un sant del primers segles del cristianisme, d'origen humil i teixidor de professió, i que havia estat triat bisbe per la intervenció de l'Esperit Sant. És a dir, una història que, essencialment, exceptuant el martiri final, era una apropiació de la vida del bisbe Sever de Ravenna. Els primers hagiògrafs catalans postridentins que s'acostaren al relat posaren tots els seus esforços a dissociar la història dels dos bisbes, i s'enfrontaren a les notícies escasses i contradictòries sobre el sant, que contenien les fonts antigues i les autoritats reputades del moment.

Tant Gil com Domènec, per tant, són dos exponents representatius de la primera hagiografia catalana reformada. Tots dos són conscients que el text escrit no és sempre –com es considerava en el període medieval– una garantia d'autenticitat, per tal com el que està escrit pot haver estat alterat o malinterpretat, per la qual cosa cal discernir quina és l'opció més vàlida. Són, per tant, dos hagiògrafs que tracten d'escriure les vides del sant amb rigor, com demanava l'església de la Contrareforma, basant-se en la conjectura més plausible, o tractant d'argumentar parers, amb documentació que els avalen.

Certament, però, el seu rigor crític encara és limitat –i de fet, foren rebatuts per hagiògrafs posteriors[30]–, però no hem de deixar de reconèixer les primeres passes per allunyar-se de l'acrítica transmissió hagiogràfica medieval. Hem comprovat, així mateix, que aquests autors –ni d'altres posteriors–, no posaren en dubte, o tractaren d'eliminar els episodis prodigiosos que adornaven la vida del sant, com ara el miracle esdevingut en la seua fugida amb el llaurador Emeteri, del qual alguns historiadors, com Morales, recelaren. Era esperable que en la vida d'un sant es produïren episodis miraculosos, que en aquest cas manifesten que Déu protegeix el bisbe en la fugida a Sant Cugat, raó per la qual tots dos hagiògrafs assumiren la tradició devota, arrelada sobre el miracle de les faves a què hem al·ludit anteriorment.

Malgrat els esforços dels hagiògrafs per separar la vida del bisbe català de la història del de Ravenna, no deixa de sorprendre com els ressons del relat medieval es mantingueren latents en l'imaginari devot dels fidels durant l'Edat Moderna. Aquest fet explicaria que, per exemple, es considerara el bisbe català patró del gremi dels teixidors, i que en els segles XVII i XVIII es fundaren algunes confraries de paraires sota la seua advocació (Cobos, 2006, p. 300), o que es perpetuara el motiu iconogràfic de la seua elecció com a bisbe per designació divina, com el representava el gravat del *Flos sanctorum* de 1524. De fet, en el retaule barroc de la Capella de sant Sever de la Seu de Barcelona, realitzat a la fi del segle XVII, veiem encara així representada la seua ordenació episcopal (Imatge 3)[31]. I encara una dada més sorprenent, al *Costumari català* de Joan Amades (1983 [1952], p. 676), l'única versió de la vida de sant Sever de Barcelona que es recull és la versió medieval[32]:

> Segons una tradició, era teixidor de Barcelona, [...]. Teixia amb l'ajut de la seva esposa i una filla. [...] tot d'una va comparèixer a les catacumbes un colom [...], el qual, després de donar tres voltes per damunt de tots els reunits, va posar-se

[30] Vegeu, per exemple, com Flórez (1775, pp. 58-60) desacredita l'autoritat del suposat pergamí, en què Domènec basava les seues argumentacions, per situar la vida del sant bisbe en temps dels godes.

[31] Retaule obra dels escultors Francesc Santacruz i Jacint Trulls, finalitzat en 1683.

[32] Amades (1983, p. 678) reprodueix també un gravat mallorquí del segle XIX, que representa sant Sever i sant Lleonard "patrons dels Mestres teixidors de Ciutat de Mallorca".

> sobre el cap del teixidor Sever [...]. Tots els reunits van comprendre que el cel volia que fos en Sever llur bisbe.

7. Bibliografia

Amades, J. ([1983] 1952). *Costumari català*. Barcelona: Salvat, S.A. de Ediciones. Vol. V.

Arimany, J. (2013). *Sants tradicionals catalans*. Sant Vicenç de Castellet: Farell.

Arronis, C. (2019). El milagro mariano en el siglo xvi: entre las polémicas reformistas y la revalidación católica. A I. Tomassetti, *Avatares y perspectivas del medievalismo ibérico* (pp. 673-681). Logroño: Cilengua.

Arronis, C. (2020). El relato de la vida de san Vicente Ferrer antes y después de Trento. *Rilce: Revista de Filología Hispánica*, *36*(2), 499-526.

Arronis, C. (en premsa1). Les compilacions catalanes de vides de sants posteriors a Trento (1575-1602).

Arronis, C. (en premsa2). La tradició editorial cinccentista del *flos sanctorum* català.

Baños, F. (2020) "Lanzarían grandes carcajadas": Lo apócrifo del *flos sanctorum* y la burla de los protestantes. *Rilce: Revista de Filología Hispánica*, *36*(2), 428-452.

Betrán, J.L. (2010). Culto y devoción en la Cataluña barroca. *Jerónimo Zurita* (85), 95-132.

Càmara, H. (2013). *El Flos Sanctorum Romançat: Edició crítica dels dos incunables catalans de la Legenda aurea de Jacobus de Voragine* (Tesi doctoral). Alacant: Universitat d'Alacant.

Carbonell, P. M. (1997). *Cròniques d'Espanya* (Ed. A. Alcoberro). Barcelona: Barcino. Vol. II.

Cobos, J. M. (2006). *Pagesos, paraires i teixidors al Llobregat montserratí 1550-1850*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Colomer, E. (1995). Contribució a l'estudi dels *Flos Sanctorum* catalans del segle XV; una nova edició de Carles Amorós. *Locus Amoenus* (1), 121-126.

Domènec, A. V. (1602). *Historia general de los santos y varones ilustres en santidad del Principado de Cataluña*. Barcelona: Gabriel Graells i Girald Dòtil.

Fàbrega, A. (1958). El P. Pedro Gil SJ (+ 1622) y su colección de vidas de santos. *Analecta Sacra Tarraconensia* (XXXI), 5-25.

Flor dels sants (1524). Barcelona: Carles Amorós.

Flórez, E. (1775). *España sagrada. Tomo XXIX. Contiene el estado antiguo de la Santa Iglesia de Barcelona*. (Ed. M. Risco). Madrid: Antonio de Sancha.

Galdeano, R. (2015). Historiografia catalana i model jesuític: la *Història moral de Cathalunya* del jesuïta Pere Gil (1550-1622). *Recerques* (70), 35-60.

Garcia Sempere, M. (2015). Algunes dades sobre els manuscrits de la versió catalana de la *Legenda aurea*. *Medievalia*, *18*(2), 155-178.

Gil, P. (1600). *Vides dels sants de Catalunya*. MS 235. Biblioteca Pública Episcopal de Barcelona.

Jorba, D. J. (1585). *Descripción de las excelencias de la muy insigne ciudad de Barcelona*. Barcelona: Huberto Gotard.

Lamarca, M. (2015). *La impremta a Barcelona (1501-1600)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya / Biblioteca de Catalunya.

Manescal, O. (1602). *Sermó vulgarment anomenat del sereníssim senyor don Jaume segon.* Barcelona: Sebastià de Cormellas.

Marieta, J. (1594). *Historia eclesiástica y flores de santos de España: en la que se trata de todos los santos mártires que ha avido en ella desde los tiempos de los apóstoles hasta aora y de los santos confesores, pontífices y no pontífices del mismo tiempo*. Cuenca: Juan de Masselin.

Martí, J. M. (2019). *Los 79 abades de Sant Cugat del Vallés*. Barcelona: Bubok.

Morales, A. de. (1574). *La Corónica general de España*. Alcalá de Henares: Juan Íñiguez de Lequerica.

Padilla, L. de ([1538] 1521). *Catálogo de los Santos de España*. Toledo: Fernando de Santa Catalina.

Parramon, Ll. (1949). Una controversia historiográfica del siglo XVIII: Mayans, Aymerich, Caresmar. *Miscellanea Aqualatensia* (1), 153-158.

Serrano, M. (2015). Semblança del rei Martí l'Humà a través de la seva promoció artística. A M. T. Ferrer, *Martí l'Humà: el darrer rei de la dinastia de Barcelona, 1396-1410: l'Interregne i el compromís de Casp* (pp. 659-

678). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans / Deputazione di Storia Patria per la Sardegna.

Torres, X. (2014). La ciutat dels sants: Barcelona i la historiografia de la Contrareforma. *Barcelona: quaderns d'història* (20), 77-104.

Trujillo, T. de ([1586] 1583). *Thesaurus concionatorum*. Venècia: Dominicus de Farris. Vol. II.

Uther, H. J. (2004). *The types of international folktales. A classification and bibliography based on the system of Antti Aarne and Stith Thompson*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.

Valsalobre, P. (2012). Elements per a una Catalunya sacra: sobre alguns aspectes de l'hagiografia de l'Edat Moderna catalana. A M. Garcia i M. A. Llorca, *Vides medievals de sants: difusió, tradició i llegenda* (pp. 99-122). Alacant: IIFV.

8. Annex

Figura 1. Gravat de sant Sever (*Flos sanctorum* català, 1524, fol. cclxvr)

Figura 2. Gravat de sant Sever (*Flor dels sants*, 1575, fol. cxcviv)

Figura 3. Escena del retaule de la Capella de Sant Sever de la Catedral de Barcelona (Francesc Santacruz i Jacint Trulls, 1683)